

CO JSOU ČEŠI ZAČ? TAKOVÍ VOŘIŠCI EVROPY

Několik poznámek k české povaze a zájmům národním i nenárodním

O psích voříšcích, tvorech rasově nečistých, se říká, že jsou velmi inteligentní, učenliví, přizpůsobiví, odolní, šikovní, snadno se naučí všelikým kouskům... Jenže ta rasa, ta rasa! (Kvůli ní je nechává odpovědný majitel kastrovat.) A Češi? Pozornější pohled odhalí, že k těm voříškům nemají zase tak daleko.

Praha - Území, jemuž se říká země koruny české, obývali či jinak do něj zasáhli Germáni, Keltové, Slované, Španělé, Francouzi, Židé, Romové, všelijací dobyvatelé, kolonizátoři, zajatci, otroci, obchodníci... "Říká se, že nacističtí antropologové museli ukončit výzkum českých lebek, neboť na našich hlavách našli více nordických rysů než na bavorských..." říká psycholog Slavomil Hubálek. Na druhé straně árijský zavilec Reinhard Heydrich nás zařazoval jinak: "Nordického, germánského člověka přesvědčíte, nebo zlomíte. Čecha, slovanského člověka, lze jen velmi těžko přesvědčit, vždy se ohne, nikdy ho nezlomíte." K tomu dodávám ze své knihy života: předkové dědečka z mamčininy strany přišli do Čech coby tkalci z Francie, babička byla hodně snědá, černých vlasů až do pozdního věku, sestřenice mého tatínka Helena byla pražská Němka, její manžel Leo pak Žid. Ach, kde ty čisté rasy jsou... "Češi se etnicky sotva poznají od národů, které je obklopují - Sasů, Poláků, Rakušanů, Maďarů, Slováků, Bavorů... Antropologicky, geneticky a rasově nejsme rozeznatelní. Rusové například měli potíž rozeznat nás ve 2. světové válce od Němců, což s sebou přineslo řadu tragických nedorozumění. Poměrně dobře znám Rakušany a jediný rys, který nás od nich odlišuje, je naše menší úcta k vrchnosti," říká biolog a filozof Stanislav Komárek. Poloha středu, křížovky "starého" kontinentu, nás předurčila k tomu, že jsme jakousi směsí všeho, co se těchto krajů dotklo... O to víc však zdůrazňujeme svou národní svébytnost. "Ta se dá doložit sotva na něčem jiném než na jazyce a na vlastní poměrně staré literatuře," dodává Komárek.

Boj o Rukopis národopisný

Možná právě z nejistoty svého určení a jistě vrtkavými dějinami stali se z nás věční hledači vlastní identity. Potřeba vymezit se jako národ je tu velmi naléhavá. Stačí si přečíst sborník Spor o smysl českých dějin, který shrnuje tyto snahy táhnoucí se dlouhým obdobím let 1895-1938. Pak nacionálně přetrhli jej nacisté, následně internacionálně komunisté. Po roce 1989 však vzplanul znovu. Opět byla na jedné straně vyzdihována naše jedinečnost, protože "tak pěkně jako my v osmašedesátém socialismus nikdo nereformoval", "sametová revoluce byla vskutku ojedinělá" či "tím, že jsme vytvořili Občanské fórum, dali jsme úchvatný model, jak si vládnout". Prostě: Češi jako vzor pro zaostalý zbytek světa... Proti tomu však okamžitě povstalo zarputilé seabemrškačství, paušalizující kdeco. Jsme závistiví, nestateční, kolaborantští, potměšilí, kverulantští, ale ne rebelští... Nikoli případ od případu, všechno do jednoho pytle, a rýpat se v tom jako baba v bolavém. "Je to jenom pokračování příběhu, na jehož počátku, v 19. století, začal český národ hledat svoje kořeny velmi usilovně. Tak usilovně, že se ani nebál použít lži," říká Hubálek. Míni tím starou kauzu Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. Obrozenci Václav Hanka s Josefem Lindou vytvořili falzum historických českých zpěvů. Na skutečnost, že jde o podvrh, upozornil první Josef Dobrovský, ale "bojem s Rukopisy" proslul později zejména Tomáš Garrigue Masaryk. Stal se tak tehdy pro mnoho "roduvěrných českých vlastenců" zrádcem národa. Masaryk je vůbec v diskusi o národní identitě pozoruhodnou postavou. Postavil se několikrát proti nacionálnímu veřejnému mínění: v již řečeném boji o Rukopisy, v antisemitském reji hilsneriády, pragmaticky také hájil existenci Rakousko-Uherska... A posléze spoluvyvořil náš první moderní stát. Svou národní nekonformnost prokázal ostatně Masaryk i v čerstvě vzniklém Československu, když důsledně odmítal navštěvovat divadlo, jež čeští "vlastenci" zrekvírovali Němcům. Zvláštní - tolikrát "nenárodní", a stal se národním symbolem... "Rozchází se to s některými negativními mýty, které o sobě jako o národu šíříme, říká Hubálek. "Sotva Masarykovu oblibu obhájíme jenom tím, že byl osobností z lidu, což by pasovalo na rozšířenou hrdost na místní plebejství, které vydáváme za zakořeněnou demokratičnost. (Ono nám ale vlastně nic jiného než plebejství nezbylo, když původní česká šlechta chyběla, na rozdíl třeba od Maďarů nebo Poláků.) Zdá se však právě na příkladu Masarykovy obliby, že touha po úctě k vyšším ideálům zde zakořeněna byla." "Národně" jsme se však vymezovali velmi neústupně hlavně proti menšinám. Zejména vůči té největší, německé. Vkrádá se až podezření, že nám surovost nacistické okupace přišla do jisté míry

vhod, abychom se "skopčáků" definitivně zbavili. Ostatně celé své sebeurčení postavil český národ už od obrození na protiněmeckém odporu. Ne mohl však popřít, že nám právě Němci zprostředkovali západní kulturní vzorce, včetně herderovského pojetí národního uvědomění. Možná i to nás "vlastenecky" štválo... Nakonec byl vybojován, či lépe - získán - "čistý" český stát. Zbavili jsme se Němců, Maďarů, Slováků. Jen Romové zbyli... (a samozřejmě Moravané a Slezané, aby nebylo vymezování dost) v tomto kraji zemí koruny české.

Co teď?

Sotva jsme došli dlouhou "národní" cestou až k existenci České republiky, již vstupujeme do Evropské unie. Tato skutečnost a samozřejmě také - jak se již zdá tradiční - nezralost místního kolektivního i individuálního vědomí znovu vyvolaly debatu o národních zájmech, tedy logicky i hovory o národní povaze a národním duchu... "Nikdo nemůže před tímto diskurzem uhnout, vypadal by jako lump," říká sociolog Jan Hartl. "Opět se snažíme zejména sami sebe přesvědčit, že je naše existence samozřejmostí, která by měla přetrvat, neboť bez ní by byl svět ochuzen. Opět se musíme ptát, co je podstatou naší národní hrdosti. Co je to zdravé vlastenectví..." Současný emočně vypjatý nacionalismus je podle Komárka pozoruhodnou protiváhou rezignace na značný díl národní svébytnosti v rámci Evropské unie. "Těžko nevzpomenout na pasáž z Nestorova letopisu, kde kyjevští Rusové píší Varjagům zhruba toto: 'Naše země je velká a bohatá, ale jednoty v ní není, proto přijďte a vládněte nám.' Je trochu ironií, že staré Rakousko, v němž se úpělo relativně velmi pohodlně, jsme všemi silami rozbili, abychom se o osmdesát let později úpěnlivě dožadovali vstupu do podobného útvaru. Je to dějinný paradox." Někdy vyvolávají slova politiků o národních zájmech vzpomínku na Karla Havlíčka Borovského: "Ale i nám, sprostým lidem, začíná být již být nanic z těch neustálých řečí o vlastenectví, o vlastencích a vlastenkách. (...) Byl by již čas, aby nám to vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla..." Na druhé straně pak jednoduché eurooptimistické nekritické nadšení, v němž neustále hovoří se pouze o výhodách a napomíná se každý, kdo vznesl výhradu, zase přivolává Švejkova nadporučíka Lukáše: "Buďme Češi, ale nemusí o tom nikdo vědět." Jako by debaty o vstupu do unie a o existenci v ní vytvářely jakési nové mýty. Třeba ten, že se v ní rozplyneme, či že u nás Brusel "konečně zavede vytoužený pořádek". Obojí nesvědčí právě o skutečném národním a občanském sebevědomí, k němuž bychom svými disputacemi tak rádi došli. Zmizíme? Necháme se bez hlesu řídit? "Krajina, města, vesnice, to všechno je tu tak české, už v tom vidím jistotu, že identita zde bude těžko ohrožena. Buť teď někdo ohrne opovrživě nos, věřím, že vepřo knedlo zelo budou vařit i naši praprapravenci. Když to řeknu trochu pateticky, tisíciletý strom se sotva nějak lehce vykořeňuje..." míní Hubálek.

Elity a vůdci

Nelze mluvit o národu a neříct něco o jeho elitách. Ty u nás totiž nefungují tak, jak by měly. "Vznikly jakousi sebedefinicí, nedorůstají, ale reprodukují se ze svých vlastních kořenů," říká Jan Hartl. "Když uvažují o našich průzkumech dotýkajících se nějak toho, co nazýváme 'duší národa', zaznamenáváme v našem veřejném mínění značný stupeň racionality. Ovšem také silně zakotvené pasivní postoje. Lidé se spíše otráví než rozzlobí. Nevnímáme úřady jako službu, ale jako vrchnost. V polovině devadesátých let jsme na tom byli lépe. Politické elitě se podařilo časem odcizit se občanům. Opět se začínáme dělit na 'oni' a 'my'. 'Jim' i 'nám' to vyhovuje. Tím však ochrnují společenské obranné mechanismy, systémy neformální sociální kontroly. Přestáváme mít zájem o veřejné dění. A jakmile cokoli přestane být starostí nás občanů a stane se výhradní starostí našich zastupitelů, tak to je z dlouhodobého hlediska zničitelné." K čemu však zájem o věci veřejné, máme-li jiné starosti. "Lid v celém království je pijácký, obžerství oddaný, pověřivý a chtivý novot..." napsal téměř před šesti sty lety A. S. Piccolomini. A po staletích navázal František Ladislav Čelakovský: "Srdce lvího není, i pazour i hřívá zanikly: lví tlama pustozubá jen po Čechách se daří." Taková kombinace nese jistá rizika... Podle Hartla jsme si často namlouvali, že máme demokratičnost v krvi. Ale není to tak. Demokracii se teprve učíme. A učí se to i politická elita. Ale v situaci, kdy proměna společnosti ztratila dynamiku, přechází moc v rutinu. "Jestli nebudeme na elity tlačit, uvízneme mezi Východem a Západem, ve stadiu jakési 'mezispolečnosti'. Politická elita bude ponechána sama sobě a nevyhnutelně hrozí propojování moci politické a ekonomické. V naší geopolitické situaci se k tomu bude nejspíš vázat i organizovaný zločin. I když se bude ekonomická situace zlepšovat, naroste nevraživost ve společnosti a země může ztratit pro nás i pro návštěvníky přátelskou tvář," dodává Hartl. (A jaké tváře nabude? "Od myši po právu je odvozen Čech: spoj s ní krávu - krávu je přes hltavost, jak myš má z krádeže radost..." - gnómičké básnictví v Čechách, 15. století.)

My chtěli, oni selhali

Ó, ano... Mnohokrát se objevují v diskusích o národě nás, voříšků, slova o elitách. A zvěšiny, bohužel, ve smyslu jejich selhání. Národ chtěl, ale elity selhaly. Tak se to tu povídá a připomínají se historická data. Když už jsme v toku sebedefinic, připomeňme si i onu, v níž nazýváme se "kverulujícími lokaji" vůči vrchnosti. Vrchnostenský pán, jak už řečeno, má tendenci voříšky kastrovat. Vykastrovaní skončili bychom pouze u těch debat o sobě. Současně pasivní a sebestřední. Což je také jistý druh "sebeurčení". "Poznal Moravěnku krásnou a vínečko ze zlata./ V Čechách slávu muzikantů, umazanou od bláta./ Toužil najít studánečku a do ní se podívat,/ by mu řekla, proč, holečku, musíš světem chodívat./ Studánečka promluvila: 'To ses musel nachodit./ Abych já ti pravdu řekla,/ měl ses jindy narodit.'" Tak zpívá Pavel Lohonka, zvaný Žalman. Místo toho "jindy" možno říci i "jinde". Obojí touha - být "jindy" či "jinde" - občas platí. Avšak slovy Slavomila Hubálka: "Já to tu mám hořce rád."

Autor je spolupracovníkem redakce

TO UŽ BYLO I VE ŠVEJKOVI. Dobrý voják Švejk probral se svými spolubojovníky lečjaké téma. I o českém národě hovořili: "Sem do Budějovic přijedou Maďaři posádkou a budou se mísit plemena. Je už taková teorie, že znásilňovat dívky jiné národnosti je nejlepší prostředek proti degeneraci..." pravil jednorozční dobrovolník Marek a dále vypravoval, že podobně činili Švédové a Španělé za třicetileté války, Francouzi za Napoleona. "... po staletích bude to zajímavé překvapení pro antropology, proč se objevily vysedlé lícní kosti u lidí na březích Malše..." uzavřel.